

Fejtegetései mindenütt megnyugtatók, elfogadhatók. Szerzőnk teljes mértékben ismeri a Byron-irodalmat, figyelemmel kísérte az újabban felszínre került adatokat, vizsgálódásokat, s azokat értékesítette. Költőnk változatossága lényeg képezi alapját változatos, minden színben játszó költészetének; nyugtalan, zaklatott lelkéből fakadnak elragadó szép versei. Ő, mint egy zivatar, keresztülszáguldott a világon, kíméletlenül, tiszteletünknek és csodálatunknak sok tárgyát megrengetve, megtépászva, de sok elavult dolgot is elseperve, új, tágas kilátásokat nyitva. De a változások, ellenmondások közepette is életének legfontosabb kérdéseiben: a vallásos, politikai és irodalmi kérdésekben ritka következetességet és állandóságot tanúsít, úgy, hogy az örökös változást nála inkább álareznak kell tekintenünk, a melyet valódi gondolatai eltitkolására öltött fel, — vagy az emberek ingerlésére, boszantására irányuló eljárásnak. Ha ragyogó lyrájával, szindús leírásaival, érdekes elbeszéléseivel hódolatra kész mint költő, mint a szabadság rajongó barátja, mint a görög szabadságharcz áldozatkész híve, a ki e szent ügyért életét tette kockára s annak vértanúja lett: legmélyebb tiszteletünket érdemli.

Koeppel szép életrajzát Byron műveinek időrendi jegyzéke, bibliographiai adalékok, végül névmutató rekeszti be; elől a költő heliogravür képe díszíti.

Dr. Rácz Lajos.

A legújabb olasz irodalomtörténet.

Polcarpo Petrocchi: La lingua e la storia letteraria d'Italia, dalle origini fino a Dante. Roma, Ermanno Loescher et Co. 1903.

Tavaly halt meg ötvenéves korában Olaszországnak egyik legkiválóbb nyelvtudósa, Petrocchi. Most két éve a *Rivista d'Italia* júniusi és novemberi számában olvastunk tőle egy tanulmányt „*Del numero nel poema dantesco*” czímmel. Azóta nem találkoztunk a nevével, csak a múlt héten, a mikor „*La lingua e la storia letteraria d'Italia, dalle origini fino a Dante*” cz. könyvét megkaptuk.

Ez a könyve, fájdalom, nem teljes egész. Csak Danteig haladhatott; a költő életrajzát 1302-ig írhatta meg és miután a „Capitoli del Commune”-ből közölte a mondott év januárius 17-ikéről kelt ítéletet, nem folytathatta tovább. „Hogy azután mi történt, azt majd meglátjuk”. Mikor e szavakat leírta, a halál kicsavarta kezéből a tollat. Szülőföldjén, a kis Cireglióban szokta tölteni a nyári szünidőt, ott egy népiünnepélyen egyszerre holtan rogyott össze. Ehhez fogható csapás nem érte mostanában azt a szegény falut sem, mert legnagyobb jóltevőjét vesztette el Petrocchiban. Cireglio neki köszönhetette, hogy jó ivóvíze van, mert Petrocchi a békéről írt pályamunkájáért nyert díjat a falunak adta erre a célra.

1516 óta, mikor az első olasz nyelvtant a dalmát Fortunio kiadta, Corticelli és Fornaciari nyelvtanait is számítva, olyan népszerű, jó kézikönyvet senki nem írt. Az ő nyelvtanait használják a legtöbb iskolában. Alapos szaktudás, egyszerűség és a nyelv tisztaságát féltő gond jellemzik. Különösen attól féltette a nyelvet, hogy a helytelen kiejtéssel kiforgatják a maga valóságából. Ezért megkövetelte, hogy a kiejtést pontosan jelöljék meg az iskolai könyvekben s így lehetőleg egységessé tegyék az egész félszigeten. Reformjai ebből az aggodalomból erednek. Az olaszban kevesebb a betűk száma, mint a hangoké, úgy, hogy Tommaseo nem ok nélkül nevezte el az olasz ábécét „a latin ábécze szegénységének“, mert míg a francia 25, az angol és német 26, a spanyol 27, az arab 28 betűt használ, addig az olasz 21-gyel kénytelen megelégedni, mint a latin; de sokan még ezt is sokalják, mert Firenzuola pl. azt szerette volna, hogy 16 betűje legyen, mint régebben. Új jegyekről kell tehát gondoskodni, de Petrocchi nem akart rászorúlni az idegen nyelvek ábéczejére, mint Trissino, a ki „Epistola“-jában a görög *e* és *ó* betűket akarta átültetni az olaszba, a zárt *e* és *o* hangok megjelölésére, hanem a meglévő betűkészletből vette át az új jegyeket, némi alakváltozással. A zárt *e* jelzésére meghagyja a rendes *e* betűt, a nyílt *e* jelzésére szintén ezt a betűt alkalmazza, de a betű felső félkörének felnyitásával; a nyílt *o* hangot olyan *o*-val jelzi, mely felülről nyitott; a kemény *sz* hangra a rendes *s* betűt, a lágyra az *f*-hez hasonló (*ſ*) jegyet; továbbá a kemény *z*-t a rendes *z*-vel, a lágy *z*-t pedig a francia *cedille* jelével ellátott *z*-vel jelölte.

Ujtásait következetesen keresztülvitte Iskolai és Általános Nagy Szótáraiban is. Nem kevésbé pedánsáig menő gondról tanúskodik ez a nyelv- és irodalomtörténete, a melyet egyik barátja, M. *Menghini*, Marino jeles életrajzírója rendezett sajtó alá. Az I. fejezetben a neolatin nyelvek és irodalmak keletkezését tárgyalja. Itt valósággal remekelt a nyelvtudós, a ki teljesen uralkodik az anyag felett s játszva bánik el a problémákkal. Könnyedén társalogva oldja meg a legnehezebb kérdéseket. Az olasz nyelv átalakulási folyamatáról szólva, mikor arról beszél, hogy miként szakadt el a köznyelv a *classicus* latintól, a változásra példaként Ovidiusból (Met. II, 1) ezt a sort idézi:

Regia Solis erat sublimibus alta columnis.

Olaszra fordítva ma szószerint így hangzik:

La reggia del Sole era alta per sublimi colonne.

A latin és olasz nyelv közti vérrokonság bizonyítása végett eszközlött kétnyelvű prózai és költői szemelvények közül felhozza ezt a jól ismert verset:

In mare irato, in subita procella
 Invoco te, nostra benigna stella.

A két nyelvben csak annyiból áll az egész különbség, hogy a latin *invoco* az olaszban *invoco* lett.

Aligha esalódunk, ha ezt a részt tartjuk a legsikerültebbnek minden tekintetben s mindjárt utána a II. fejezet köti le figyelmünket a legendák és látomások, valamint a kiválóbb középkori bölcsészek jelentőségének rövid, találó méltatásával.

A II. fejezetben a középkor műveltségi viszonyairól ad szemléletes képet. Részletesen foglalkozik a francziával, mely az olasz irodalom fejlődésére nagyban befolyt. A provencei költészet tárgyalásánál felhasználja Diez, Lasson és Restori idevágó műveit. Különös figyelemben részesíti azt a négy dalmot, (Bertrand de Born, Giraldo di Bornelh és Arnaldo Daniello, valamint később a 193. lapon Sordello költőket), a kiket az Isteni Színjáték is megörökített.

A III. fejezet az olasz nyelvet megelőző irodalmakat ismerteti. Külön fejezetet szán a francia fabliaux-nak, a lyrának, oktató költészetnek, encyklopediáknak; bőven tárgyalja a Rózsa regényét, De Meungöt, a kit Gaston Paris a középkor Voltairejének nevezett. A „szerelmi törvényszékek-“ről Diez és Rajna felfogásával ellentétben, azt vitatja Petrocchi, hogy azok tényleg megvoltak; tagjaik, a hölgyek becsületbirákként szerepeltek az ily kérdések eldöntésénél, hogy közellakók, vagy távollevők közt támad-e könnyebben szerelem, hogy szerelem és házasság összeférhetnek-e egymással.

Eddig tart a bevezető rész.

A 89. lapon a XIII. század politikai és társadalmi viszonyait fejtegeti; külön fejezetben szól a konstanciai békéről II. Frigyesig, a ki maga is művelte a trobadorok költészetét és könyvet írt a sólyomvadászatról. II. Frigyeset szintén külön fejezetben méltatja. Majd a Hohenstaufok kihalásának tárgyalása után az Anjoukkal foglalkozik. Az V. fejezet IV. Kelemen halálától az első jubileumig terjedő idő fontosabb eseményeit sorolja fel. A VI. fejezet a szép-művészetekről, szokásokról, vallásos intézményekről szól. A könyvnek szintén egyik nagyon kedves részével van dolgunk. Assisi Szent Ferenczről, a Nap énekének rejtélyes írójáról, a kolduló barátokról, flagellánsokról élethűbb képet alig lehet festeni. A VII. fejezet az olasz irodalom eredetét fejtegeti. Itt foglalkozik Marco Poloval, a híres utazóval, a ki Petrocchi szerint valószínűleg Dantéval is beszélt és a Divina Commedia költője Polótól hallhatott a déli félgömbnek arról a négy csillagáról, melyeket „az első emberpáron kívül mások nem láttak soha”. (*Purgatorium* I, 13—27.)

Az olasz népnyelv legrégebbi terméke gyanánt Vacqueiras-nak

provencai és genovai tájnyelven írott versét mutatja be, melynek kezdősora:

Jujar, to provinzialesco.

A vallásos rajongás legérdekesebb alakja, VIII. Bonifácius konok ellensége, Jacopone da Todi-ról szólva, szerző azt állítja, hogy Dante őt bizonyosan ismerte és olvasta verseit, de — úgymond — „arra nem tartotta érdemesnek, hogy beszéljen róla; nem említi a nevét soha, pedig szívesen meg szokott emlékezni bárkiről is, a ki érdemes volt a hírnévre“. Tájnyelven író költőik közt veronai Giacomino-ról megállapítja, — s ebben egyetért vele a legtöbb dantista, — hogy Danténak előfutára volt, alexandrinusokban írt „Égi Jeruzsálem“-ével és „Pokoli Babiloniá“-jával. A „Lauda spirituale“ szerzősége dolgában ő is osztja Cipolla, Biadene és Gaspari föltevését.

Cecco Angiolieriről, akinél elvetemültebb korhelyt az egész világirodalom sem igen mutathat fel, a ki csak „az asszonyt, a korcsmát meg a koczkát“ ismeri el oltári szentségnek s apja és anyja elpusztulásáért imádkozik, — szerző nem ismeri el jelentékenyebb költőnek. „Eredetiségén legföljebb mosolygunk, de az a mosoly, alapjában véve, nagyon fanyar“.

A VIII. fejezet az úgynevezett édes új stílusról értekezik. Kezdődik az a korszak, melyre már csak kivételek megengedésével kockáztathatta volna meg a pessimista Leopardi azt az állítását, hogy Alighieri és Petrarca előtt csak rímekkel találkozunk, de költészettel nem. Dante maga még sem volt olyan szigorú kritikus, mint Leopardi, mert hiszen Guido Cavalcantiról, Laporól, Cino-ról és Guinizelliről ő is elismeréssel nyilatkozott, de a többieknél valóban ő sem talált ihletet és igaz érzést. Érdekes, hogy ezen a nézetten ma, hatszáz évvel későbbben sem találunk sok kifogásolni valót. A nagy triász első, legnagyobb tagjára itt már oly sűrűn esnek vonatkozások, hogy szinte önkénytelen az átmenet reá.

Az utolsó (IX.) fejezetet Danténak szenteli. Csak ifjúságáról beszélhetett, de így is ez a legterjedelmesebb valamennyi fejezet között. „Most értünk fel a lépcső legmagasabb fokára“. Mennyi mondanivalója lehetett erről szegény Petrocchinak! Mily élvezettel foghatott kedves költőjének méltatásához! Ki tudja, hány fogós kérdést tisztázott volna, vagy hány bogot tudott volna kötni! A Dantéval foglalkozó 50 utolsó oldal lapozgatásakor, minden mondatnál, minden sora után érezzük, hogy mennyit veszítettünk Petrocchival. Kötetekre menő tanulmányokat olvashatunk végig az olasz irodalom Génuszáról, de azok mellett sem lett volna fölösleges az, a mit ő mondott volna róla. Ezt a könyvet más nem folytathatja. Fájdalom, töredék marad örökre, és éppen Danténál kellett kihullni a tollnak kezéből.

Mindenütt lebilincselő előadása, világos beosztása, a legújabb

kutatások értékesítése és a gazdag bibliographiai adattár még ebben a töredék-állapotban is szinte nélkülözhetetlenné teszi a könyvet.

Külső kiállításáról azonban meg kell jegeznünk annyit, hogy középiskolai használatra, a mint azt a kiadók remélik, nem teszik alkalmassá a tulságosan apró szedésű jegyzetek. Mi legalább ekkora technikai hibával kézikönyvet nem eresztenék be iskoláinkba.

Cs. Papp József.

Szamosujvár szab. kir. város monográfiája.

A városi levéltár és más kötforrások felhasználásával írta *Szongott Kristóf* államgymn. tanár, az „Arménia” szerkesztője. IV-ik kötet. A magyarországi örmények ethnográfiaja. Szamosujvart, Todorán Endre „Auróra” könyvnyomdája. 1903. 8° 395 l.

Szamosujvár monografiájának kiegészítő részét képezi a most megjelent IV-ik kötet, mely keleti vonatkozásokkal a magyarországi örmények ethnografiáját tárgyalja érdekesen, megkapóan. Mind az, a mi hazai örményeinkre vonatkozik kezdve a népszokásoknál, a babonánál, egészen a költészetéig, benne van e nagybecsű munkában. Az író lelkes szavai szerint: „sohasem szabad megfélekedzeni e nemzetről, mely képes volt létét Nimród és Semiramis idejétől kezdve napjainkig fentartani, jellegét, szokásait, nyelvét és vallását megőrizni”. Noha számra nézve nemzetiségeink közt tán a legkisebb helyet foglalja el, de legközelebb is áll hozzánk s nem tartjuk másnak, mint jóakaró testvérünknek.

E rokoni, testvéri szeretet nyilatkozik meg e nagybecsű munka minden sorában, tisztá, önzetlen hazafiság minden betűjében. Néhány „szükséges előzetek” után nagy szakavatottsággal tárgyalja az örmények ethnografiáját és anthropológiáját. Külön czikkelyt szentel az örmény nő leírásának, s benne a legjobb anyát, a jó gazdasszonyt, a vallásos és erkölcsös hitvest leli meg s festi néhány találó vonással. Majd leírja az örménynek tűzhelyét, házát, berendezését, családi életét, mely az örményt annyira jellemzi. Aztán áttér a ruházatra, a nemzeti viseletre, díszítésekre; rajzolja annak pompáját, fényét, az örmény varrottasok nagyszerűségét. Nemzeti viseletét beköltözéskor feleserélte a magyarral s csakhamar versenytársa lett a fényűzésben, mígnem rendeletekkel korlátozták annak túlkapásait. Majd ismerteti az örmény konyhát, az örmény különlegességeket, melyekből egész étlapokat közöl. Az örmény szereti a jó, bő táplálkozást, de munkája után meg is érdemli. Noha az ipart, a földművelést nem kedveli, de annál inkább a tudományt s a kereskedelmet. Mert hisz az örményeknek csak $\frac{1}{10}$ %-a nem tud írni s olvasni s Keleti Károly az szerint „a magyar nemzetet alkotó összes nemzetiségek közt az örmény a legműveltebb”. Általában úgy szellemi, mint testi tulajdo-